

Cilt: 3 Sayı: 5 Ocak 2015 / Volume:3 Issue:5 January 2015

OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ SIRBİSTAN SEFERLERİ

**Fatih Sultan Mehmed Times Serbia Expeditions According to Ottoman
Chronicles**

İlhan TÜRKMEN*

ÖZET

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra Sırbistan'ı ilk hedef olarak seçmiştir. Fatih'e gelinceye kadar Türk orduları, birçok defa Sırbistan'a girmiştir. 1444 yılında imzalanan Segedin Anlaşması ile Sırp Despotu Brankoviç Sırp topraklarına yeniden hakim olmuştur. Yeni maceralara girmek istemeyen Sırp Krallığı 1448 yılındaki II. Kosova savaşında tarafsız kalsa da, Osmanlı'nın sıkışmasından istifade ederek bazı topraklarını işgal etmekten de geri kalmamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in Osmanlı tahtına geçmesinden sonra da durum pek farklı olmamıştır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih'e elçi gönderen Sırp Despotu Brankoviç, Osmanlı'ya itaatini arz ederken, diğer yandan Macar kralı ile ittifak arayışları içerisindeydi. Osmanlı padişahı da Balkanlarda yapılan fetihlerin kalıcı olması ve Orta Avrupa'nın hakimiyet altına alınabilmesi için Sırbistan üzerine sefer yapmak gerektiğini düşünmektedir. Bu amaçla Fatih döneminde Sırbistan'a seferler düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, Belgrad, Fatih Sultan Mehmed, George Brankoviç

ABSTRACT

Serbia was first target of Mehmed the Conqueror after the conquest of Istanbul. Before him, Turkish armies occupied Serbia several times. Peace of Szeged signed in 1444 ensured dominance of Branković, the Serbian Despot, on the Serbian lands once more. Serbian Kingdom remained impartial in the Second Battle of Kosovo in 1448 while not refraining from occupying some Ottoman lands taking advantage of its hard times. The case was not different after ascension of Mehmed the Conqueror to the throne. Branković, the Serbian Despot, sent envoys to Mehmed the Conqueror after the conquest of Istanbul, submitted his obedience to the Ottomans while he was also seeking alliance with the Hungarian king. Ottoman Sultan believed that expedition to Serbia was necessary to ensure permanence of the conquests in the Balkans and to ensure dominance on Central Asia. Therefore, expeditions were made to Serbia during the reign of Mehmed the Conqueror.

Key Words: Serbia, Belgrade, Mehmed the Conqueror, George Branković

* Yrd. Doç. Dr., Canik Başarı Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-mail: ilhanturkmen@basari.edu.tr

Giriş

Balkan yarımadasında bulunan Sırbistan günümüzde kuzeyde Macaristan, doğuda Romanya ve Bulgaristan, güneyde Makedonya ve Kosova, güneybatıda Karadağ, batıda Bosna Hersek ve Hırvatistan ile komşudur. Başkenti Belgrad olan Sırbistan'ın Zemun, Leskovaç, Novi Beograd, Novi Sad, Niş önemli şehirleridir.¹

Sırbistan'ın güney ve doğu kesimlerinde dağlık ve engebeli alanlar geniş yer kaplamaktadır. Doğuda ise Bulgaristan ve Romanya sınırı boyunca Transilvanya Alpleri ve Balkan dağlarının batı uzantılarını birleştiren dağlık kütle bulunur. Ülkenin kuzeyi Macar ovalarının uzantısı durumunda bulunan geniş düzlüklerle kaplıdır. Ayrıca ülkenin dağlık bölgelerinde dağ aralarında çukur ovalarda verimli topraklara sahiptir. Ülkenin en büyük şehri olan Belgrad'ın iki tarafından Tuna ve Sava nehirleri geçmektedir. Karasal iklimin hakim olduğu ülkede tarımsal faaliyetler önemli yer tutmaktadır. Ayrıca bakır, kurşun ve çinko gibi yer altı zenginliklerine sahiptir. Sanayisi çok fazla gelişmemiş olan Sırbistan Orta Avrupa ve İtalya'yı Yunanistan ile Türkiye'ye bağlayan kara ve demiryollarının da başlıca transit istasyonlarıdır.²

Bugünkü Sırbistan coğrafyası milattan sonra 1. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturyordu.³ Romalılar özellikle Tuna ve Sava Nehirleri üzerinde yoğun faaliyetlerde bulunmuştu. Tarihçi Ammianus Marcellinus (330-395) Tuna nehri boyunca, Roma İmparatoru II. Costantius'un (337-360) bölgeyi elde tutabilmek için askerî kamplar kurduğunu, barbarların hareketlerini gözlemlediğini ve Tuna Nehri'nin doğusunda yaşayan ve İskit-Sarmadian Bölgesi'nin köle halkı olarak tanımlanan Limigantlar'a yönelik akınları Tuna nehrinden planlandığını aktarır.⁴ Ammianus Marcellinus yine Tuna Nehri boyunca Trakyalılar'ın ve İliryalılar'ın varlığından bahseder. Nehir boyunca bütün kale ve şehirlerin Roma'ya ait olduğunu, dönemin İmparatoru Julianus'un (360-363) ordusuna yaptığı bir konuşmasında belirttiği üzere “*özellikle bu bölgede sekteye uğrayan Romanın gücünü yeniden dirilttiğini ve bunun için de Tuna nehri üzerine köprüler yaptırdığını*” nakleder.⁵ Antik Tarihçi Cassius Dio ise Romalılar'ın çok kolay bir şekilde Tuna, Fırat ve Nil Nehri üzerine köprüler inşa ettiğini belirtir.⁶

Türklerin bölgeye ilk gelmesi de Osmanlı'dan çok öncedir. Bölgeye Avarlar'ın ve Hunlar'ın geldiği hatta Hunlar'ın milattan sonra 443 yılında Belgrad'a hakim oldukları bilinmektedir.⁷ Sırlar bölgeye VII. Yüzyıldan itibaren gelmeye başlamışlardır. Sırbistan'da

¹ Halil Kurt, “Sırbistan”, c.37, *TDVİA*, 2009, s.120.

² Halil Kurt, *a.g.m.*, s.121

³ Mehmet Hacısalihoğlu, “Sırbistan Tarihi” c.37, *TDVİA*, s.121

⁴ Ammianus Marcellinus, *The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus Book XIV, Caonstantius and Gallus* (translated by John C. Rolfe), Volume 1, London 1935, s.381,527.

⁵ Ammianus Marcellinus (translated by C. D. Yonge), *The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reigns of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian, and Valens*, London 1894, s.258,355,443.

⁶ Cassius Dio Cocceianus, *Dio's Roman History* (translated by Earnest Cary), London 1914, s.7.

⁷ Ludwig Schmidt, “Attila”, ed: John Bagnell Bury, *The Cambridge Mediaval History, Volum I, The Christian Roman Empire ant The Foundation of the Teutonic Kingdoms*, New York 1911, S. 360-365.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

Raşka bölgesine yerleştikleri bilinmektedir. Aynı dönemde “Zupan” adını verdikleri kabileler/ boylar halinde teşkilatlanmışlardı.⁸

626 yılından itibaren Sırp hanedanlıklar şeklinde idare edilmeye başlanmıştır. 626-960 yılları arasında bölgeyi idare eden ilk Sırp hanedanlığı Vlastimiroviç hanedanlığıdır. Sırp Petar Goşnikoviç zamanında (892- 917) Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.⁹ Hanedanlıklar içerisinde en önemli olanı Sırbistan’ı 205 yıl idare eden Nemanjiç (Nemanid) hanedanlığıdır. Nemanjiç hanedanlığının en önemli hükümdarı Stefan IV. Uros Dushan’dır (1331-1355). Stefan Dushan Bulgaristan’ı hakimiyetine aldıktan sonra Bizans içerisindeki karışıklıklardan da yararlanarak Yunanistan topraklarına akınlar yaparak hakimiyeti altına almıştır.¹⁰ Stefan Dushan’ın 1355 yılında âni ölümünün ardından Sırp Devleti parçalanmaya başlamıştır. 1371 Çirmen ve 1389 Kosova savaşları ile Osmanlı’ya karşı yenilgiye uğrayan Sırp, Osmanlı Devleti’ne vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihten sonra Sırp despotları savaş zamanında Osmanlı birliklerine yardımcı birlikler göndermişler ve Osmanlı vasalı haline gelmişlerdir.¹¹ Osmanlı vasalı haline gelen Sırp Despotluğu altmış yıl kadar sürmüştür. Kuzey Sırbistan Stefan Lazareviç (1389- 1427) ve Djuradj Brankoviç’in (1427- 1456) idaresi altında varlığını sürdürmüştür. II. Murad döneminde Sırbistan’da önemli yerler ele geçirilmiştir.

Sultan II. Murad Macaristan seferi dönüşünde Edirne’ye gelmişti. Despot Brankoviç’in de Edirne’ye gelmesini ve Semendire’nin anahtarlarını da getirmesini emretmiştir. Brankoviç Padişah’ın huzuruna gelmediği gibi şehri tahkim ettirmiş ve oğlu Greguar’ı şehrin müdafaasını için yerine bırakmıştır.¹² Kendisi de diğer oğlu Lazar ile beraber Alman Kralı Albert’e sığınmıştır.¹³

Despot Brankoviç’in II. Murad’ın davetine icabet etmemesi üzerine 1439’da Osmanlı orduları Sırbistan’a girmiştir ve Semendire’yi muhasara etmiştir. Kale üç buçuk aylık bir muhasaradan sonra teslim alınmıştır. Semendire’nin zaptından sonra Sultan II. Murad Sırbistan’a bir sefer yapmıştır. Semendire’ye yapılan bu sefer sonrasında Ali Bey 6

⁸ Sırpların Zupan tarzı idare şeklini Avar Türklerinden öğrendikleri bilinmektedir. Bkz: T. Peisker, “The Expansion of the Slavs”, ed: John Bagnell Bury, The Cambridge Mediaval History, Volum II, *The Rise of the Saracens ant the Foundation of the Western Empire*, New York 1913, s. 302 vd.

⁹ İlhan Türkmen, *XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, (doktora tezi), s.12.

¹⁰ Sırp-Yunan yaklaşması dinî ve kültürel değişimi beraberinde getirmiştir. Bu tarihe kadar daha çok Katolik Kilisesi’nin etkisinde olan Sırp yavaş yavaş daha çok Ortodoks Kilisesi’nin etkisine girmişlerdir. Bu değişim her geçen gün güç kazanır. Yunan kültürü de her alanda kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bkz: Alexander Soloviev, *Zakonik Cara Stefanu Dušana 1349 i 1354*, Beograd, 1960, s.62; Vladimir Ćorović, *Istorija Srba*, Niš, Zograf 2004, s. 205.

¹¹ Özellikle Lazar’ın oğlu Stefan Lazareviç Yıldırım Bayezid’in en sadık vasalı konumundaydı. Hatta bazı Osmanlı kroniklerinde Ankara savaşı sırasında Timur’a karşı Lazareviç’in cesurca savaştığı ve Yıldırım Bayezid’in oğlu Musa Çelebi’yi Timur’dan kurtarıp Bursa’ya getirdiği nakledilmektedir. Stefan Lazareviç ile ilgili bkz: İlhan Türkmen, “Osmanlı’nın Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, sayı.28, Güz 2013, s.454-455.

¹² Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma*, neşr. Necdet Öztürk Çamlıca Yayınları, 2008, s.287; Aşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, 1332, s.126.

¹³ J. V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:II, Üçdal Neşriyat, 1993, s.205; Halil İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, Alfa Yayınları, 2014, s.127-128

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

ay kadar Belgrad'ı muhasara etmiştir.¹⁴ Fakat bir netice alamamıştır. Akıncılar Macaristan'daki büyük bir sahayı tahrip etmişlerdir. Bu Sırbistan seferi esnasında gümüş madenleriyle meşhur Novoberda zapt edilmiştir.¹⁵ Fakat burası da Szedin Antlaşması gereğince Sırlara iade edilmiştir.¹⁶ Semendire 1444 senesine kadar Osmanlıların elinde kalmıştır. İzladı muvaffakiyetsizliği neticesi imzalanan Szedin (Edirne-Segedin Antlaşması) antlaşması gereğince Semendire Sırlara verilmiştir.¹⁷

1439 yılındaki seferde alınamayan Sırbistan hududundaki kalelerin zaptı için 1442 yılında vezir Şehabeddin Paşa ve İshak Bey Sırbistan üzerine sefer yapmaları için vazifelendirildiler. Şehabeddin Paşa, padişaktan aldığı emir gereğince, Belgrad'ı kontrol etmek için, şehrin önlerinde bir kale yapmakla görevlendirilmiştir. Şehabeddin Paşa bunun üzerine bugün Belgrad'ın güneyinde bulunan Avala denilen tepe üzerinde bir kale inşa ettirmiştir.¹⁸ Fakat Sırbistan ve Belgrad'ın hâkimiyet altına alınması için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Jean Huniadi'nin harekâtı, İzladı muharebesi, Szegedin Muahedesi, Varna ve Kosova muharebeleri, Sırbistan'ın fethinin gecikmesine neden olmuştur. Sırbistan'ın tamamıyla istilâsına netice veren harekât Fâtih Sultan Mehmed devrinde yapılabilmektedir.¹⁹

Sırbistan'ın Osmanlı hakimiyetine alınması Osmanlı fetih politikası açısından önem arz etmektedir. Çünkü Osmanlı, Macaristan'a yapılacak seferlerde Sırbistan topraklarını askerî üs olarak kullanmak istemektedir. Ayrıca Osmanlı'nın Balkanlarda kuzey sınırını güvenli kılabilmesi de Sırbistan'ın alınmasına bağlıdır. Bundan dolayı I. Bayezid, II. Murad ve Fatih dönemlerinde Sırbistan topraklarına Osmanlı kuvvetleri akınlar düzenlemişlerdir. Sırbistan'da stratejik öneme hâiz olan kaleler Osmanlı hakimiyeti altına alınmaya çalışılmıştır.

I. Sırbistan Seferi

Sultan II. Murad'ın ölümünden sonra Osmanlı tahtına Fatih Sultan Mehmed çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi üzerine Vilkoğlu George Brankoviç,²⁰ Edirne'de bulunmakta olan Osmanlı hükümdarına bir heyet göndererek hem fethi tebrik ve hem de vaktiyle Ormanlılara ait iken kendilerinin işgal ettiği bazı kalelerin

¹⁴ II. Murad'ın Belgrad muhasarası için bkz: İlhan Türkmen, "II. Murad'ın Belgrad Muhasarası", *History Studies*, 6/1, Ocak 2014, s.189- 198.; II. Murad öncesi Osmanlı Sırp ilişkileri için bkz: İlhan Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28, Güz 2013, s.451- 458.

¹⁵ Hoca Saadettin Efendi, *Tâc'üt-Tevârih*, c.II, neşr. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, 1979,s.195-196.

¹⁶ Feridun Dirimtekin, "Belgrad'ın İki Muhasarası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s.53.

¹⁷ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, neşr; Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, 2008, s.60-62.; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.1, TTK, Ankara, 2010, s.470.

¹⁸ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, s.62.

¹⁹ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.53.

²⁰ *Sırp Despotu George Brankoviç, 1444'de yapılan Szeged muahedesi ile Osmanlılar tarafından işgal olunmuş olan Sırp arazisini geri almağa muvaffak olmuştu. Kendisi 1444'de yeniden başlayan harbe iştirak etmemiş ve Varna ve Kosova meydan muharebelerine katılmamış, fakat bundan faydalanarak, Osmanlıların elinde kalan bazı kaleler jele geçirmiştir.* Bkz. Dirimtekin, *a.g.m.*, s.54.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

anahtarlarını takdim etmiştir.²¹ Osmanlı'ya karşı barışçıl bir politika takip eden Brankoviç aynı zamanda Papa'nın teşvikiyle Osmanlılar aleyhine hazırlanmak istenen yeni bir Haçlı seferine iştirak etmek üzere Macarlarla da görüşmeyi ihmal etmemekteydi.²² Fatih Sultan Mehmed, Sırp despotu Brankoviç'in Osmanlı aleyhine olan faaliyetlerinden ve Macarlarla ittifak arayışına girmesinden casusları vasıtasıyla haberdar olmuştur.²³ Bu sebeple Fatih gelen Sırp heyetine yüz vermemiş teslim etmek istedikleri kalelerin kâfi olmadığını vaktiyle Osmanlı'dan alınan kalelerin de iade edilmesi gerektiği Sırp heyete bildirilmiştir.²⁴ Osmanlı divanı gelen Sırp heyetine kendilerine ait iken Sırlara geçen bu kalelerden başka yine kendilerinin olan diğer kalelerinde anahtarlarını istemişlerdir. Fakat Sırlardan ret cevabı alınmıştır.²⁵ Hatta Sırp kralı hemen Osmanlı topraklarına tecavüze başlamış bu sebeple Üsküp yolu kapanarak gidiş geliş durmuştur.²⁶ Priştine kadısı da Türk şehir ve kasabalarının Sırlar tarafından yağma edildiğini rapor edip yardım istemektedir. Fatih bunun üzerine akıncılarını Sırbistan'a sevk etmiştir.²⁷ Sırbistan'a giden Osmanlı elçisinden gelen haber üzerine ordusunun toplanmasını bile beklemeyen Fatih Sultan Mehmed 20.000 kişilik bir kuvvetle harekete geçmiş²⁸ ve böylece birinci Sırbistan seferi başlamıştır. (1454)²⁹

Osmanlı Devleti'nin harekâtını haber alan George Brankoviç, Osmanlı ordusunun başkenti olan Semendire'ye saldıracağını düşünmüş ve burasını iyice tahkim ettirerek

²¹ Cezar, *a.g.e.*, c.I, s. 471.

²² Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, (çev: Ari Çokona), Heyemola Yayınları, İstanbul 2012, s.305.; Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2, çev. Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yayınları, 2012, s.62.

²³ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.4; Kritovulos Brankoviç'in bu faaliyeti için "büyük bir düşüncesizlik yaptı" ifadesini kullanmıştır. Bkz: Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.305.

²⁴ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, TTK, Ankara 1999, s.115.

²⁵ Rûhî, *Rûhî Tarihi*, neşr.Yaşar Yücel, Halil E. Cengiz, TTK, 1992, s.449-451.; İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, TTK, 1984, s.14. Ayrıca Kritovulos Fatih'in Sırbistan seferi nedenlerini anlatırken Sırp Despotu Brankoviç'in Macarlarla gizlice görüşerek anlaşma yaptığını, Tuna'ya geçerek Osmanlı topraklarına saldırmayı planladığı, ödemesi gereken vergileri ödemediği bunu da sultanı çok hiddetlendirdiğini nakleder. Bkz: Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.297. Dukas ise sefer nedenlerinden birisi olarak şu konuyu nakleder: Sultan Mehmet Sırp Despota haber göndererek "Hükümün altındaki memleket senin değildir. Babanda sana miras da kalmadı. Sırbistan Stefanos'un oğlu Lazaros'undur. Binaenaleyh hemen memleketin sınırları dışına çık. Sana baban Vulku'nun memleketi Sofya'ya ihsan ediyorum. Şayet kabul etmezsen sana karşı harekete geçeceğim." demiştir. Bunun için bir elçi göndermiş fakat elçi oyalanmıştır. Elçi Padişaha gizlice Despot'un aleyhte hazırlandığını haber vermiş ve sultan Mehmet harekete geçmiştir. Bkz. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Miroğlu, İstanbul Matbaası, 1956, s.194-195.

²⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbar*, c.II, (Fatih Sultan Mehmet Devri) (Haz: M. Hüdâi Şentürk), TTK, Ankara, 2003, s.104.; Tansel, *a.g.e.*, s.114.

²⁷ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihîşt*, VII, Sa'di Terc., Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TMSK), No:196, vr.92.

²⁸ Zinkeisen, *Geschichte Des Osmanischen Reiches in Europa*, c.II, Gotha 1845, s.70.

²⁹ Kivâmî, *H:859 (M:1545) tarihini verirken Tursun Bey h:860 tarihini verir*. Bkz: Kivâmî, *Fetihname*, (Haz.C. Vedat Uygur), İstanbul, 2007, s.170.; Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth* (Haz:Mertol Tulum), İstanbul 1977, s.79.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

beylerinden birisini şehri koruma vazifesiyle buraya bırakmıştır.³⁰ Ayrıca hazinesinin de Türkler'in eline geçmesini engellemek ve korumak amacıyla Sivricehisar³¹ (Ostroviç) kalesine saklamış ve ailesi birlikte Macaristan'a kaçmıştır.³² Burada Jean Huniadi'den kendisine destek olmasını ve yardım etmesini istemiştir.

Osmanlı ordusu Edirne Filibe yoluyla Sofya'ya gelmiştir.³³ Burada ikiye ayrılan Osmanlı ordusundan³⁴ birinci kolun başında bulunan Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa komutasındaki ordu Sivricehisar'a³⁵ diğer kol ise bizzat Fatih Sultan Mehmed komutasında Rumeli askerleri ve kapıkulu askerleri ile beraber Omrul üzerine yürümüştür.³⁶ Akıncılar bütün Sırbistan'a dağılmışlardır. Sırbistan'ı tahrip ve yağma ederek³⁷ 50.000 esirle geri dönmüşlerdir. Bu esirlerden 4.000'i İstanbul civarındaki köylere yerleştirilmiştir.³⁸

Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa komutasında Ostroviç'e hareket eden birinci kol Sivricehisar kalesini kuşatmıştır.³⁹ Osmanlı topçusu gerekli mevzilere yerleştikten sonra kaleyi bombardımana başlamıştır. Osmanlı topçusunun yoğun atışlarına rağmen kale mukavemet etmiştir. Hatta birkaç kez huruç harekâtı da deneyen kale müdafileri bunda muvaffak olamamışlardır. Osmanlı topçusunun yoğun ve isabetli atışları sonucunda kale surları yıkılmıştır.⁴⁰ Durumu değerlendiren kale sakinleri Osmanlı kuvvetlerinin hayatlarına dokunmaması şartıyla teslim olmuşlardır.⁴¹ Kale muhafızları ise esir edilmiştir.

İkinci kol Osmanlı askerleri, Rumeli Beylerbeyi Karaca Bey komutasında Semendire (Semedrevo) kalesine gelerek burayı muhasara etmiştir.⁴² Semendire kalesi bir taraftan Sava suyuna diğer taraftan Tuna nehrine dayandırılarak üçgen bir şekilde yapılmış muhkem bir kaleydi. Kale doğu tarafından Sava nehrine batı tarafından ise Tuna nehrine dayanmaktadır. Bu sebeple kaleye en kolay taarruz şekli kara tarafı olan güney tarafıydı.⁴³ Karaca Bey kuvvetleri Semendire varoşlarını ve haricî tahkimatı kolayca zapt ettilerse de iç

³⁰ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.55

³¹ *Burası Türk kaynaklarında Sivricehisar olarak geçmektedir.* Bkz: Neşri, *Cihannüma*, s.318., Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.97., Kıvâmî, *Fetihname*, s.179., Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühû'l-Ahbar*, s.104.

³² İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, vr. 92.; Rûhî, *Rûhî Tarihi*, s.451., Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.4., Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühû'l-Ahbar*, s.104.

³³ Hammer, *a.g.e.*, c:III, s.15.

³⁴ *Kritovulos Osmanlı ordusunu 50.000 süvari ve bundan daha fazla piyadeden oluşmaktadır der.* Bkz: Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.305.

³⁵ Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, s.52.

³⁶ Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, s.52.; Kıvâmî, *Fetihname*, s.189.; Dirimtekin, *a.g.e.*, s.55., Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.14.

³⁷ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.5.

³⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.14.

³⁹ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, vr. 92.; Neşri, *Cihannüma*, s.318., Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.97.; Kıvâmî, *Fetihname*, s.179.

⁴⁰ Kıvâmî, *Fetihname*, s.181.; Dirimtekin, *a.g.m.*, s.55.

⁴¹ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.4.

⁴² Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.95.; Rûhî, *Rûhî Tarihi*, s.450.; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.15.; Dirimtekin, *a.g.m.*, s.55., Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.14.

⁴³ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.56-57.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

kaleye girmeye şiddetli mukavemetten dolayı muvaffak olamamışlardır.⁴⁴ Mevsimin kışa yaklaşması ve bu sebeple şartların uzun ve muazzam bir muhasaraya müsait olmaması ayrıca Fatih'in orduyu ekim ayında Edirne'de toplamak istemesinden dolayı muhasara kaldırılmıştır.⁴⁵ Böylece 1454 senesindeki Sırbistan seferi son bulmuştur. Ordu Edirne'ye dönerken Sırp Despotu Brankoviç ile Jean Huniadi'n Sırbistan'a geçerek taarruz etmesi ihtimaline karşı Fatih Sultan Mehmed Firuz Bey komutasında 30.000 kişilik bir Osmanlı ordusunu Sırbistan'da alıkoymuştur.⁴⁶ Huniadi Osmanlı ordusunun avdet ettiğini ve Firuz Bey⁴⁷ komutasında bir ordunun Kruşevaç'ta ikamet ettiği haberini alınca ordusu ile beraber Tuna'yı geçmiştir. Macar ordusunda Sırp askerleri bulunduğu halde 1 Eylül 1454 tarihinde sisten de faydalanarak Kruşevaç'taki Osmanlı ordusunu bozguna uğratmışlardır. Firuz Bey esir edilmiştir.⁴⁸ Diğer esirlerle beraber Semendire'de bulunan Sırp Despot Brankoviç'e teslim edilmişlerdir.⁴⁹ Huniadi Vidin ve Niş arasındaki Türk arazisini yağma ve tahrip etmiştir.⁵⁰ Akınlar Macarların lehine sonuçlanmış olmakla beraber Huniadi yalnız kendi ordusu ile Fatih Sultan Mehmed'e karşı savaşamayacağını anladığından İmparator Friedrich'e bir mektup yazarak Sırbistan'da cereyan eden hadiseleri anlatarak acilen bir haçlı ordusunun hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹ Fakat Papa V. Nicolas'ın ölümü bu ittifakın gerçekleşmesini engellemiştir.⁵²

Bu olayın haber alınması üzerine Fatih Sultan Mehmed tekrar sefere çıkıp Şehirköyü'ne kadar gelmiştir. Bu sırada Huniadi Macaristan'a dönmüş olmasından dolayı yalnız kalan Sırp despotu ise anlaşmak üzere Osmanlı hükümetine bir heyet yollamış⁵³ olduğundan geri dönmüştür.⁵⁴ Yapılan anlaşma gereğince Sırlardan alınmış olan kaleler Osmanlılarda kalacaktır ayrıca Sırp despotu senede otuz bin filori vergi verecektir. Seferlerde ise Türk ordusuna asker gönderecektir.⁵⁵ Yapılan bu anlaşma Fatih Sultan Mehmed'i tatmin etmese de şimdilik şartların müsait olmamasından dolayı buna ses çıkarmamıştır.⁵⁶

⁴⁴ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.96.

⁴⁵ Dukas, *Bizans Tarihi*, s.195-196.

⁴⁶ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.5., Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbar*, s.104-105.

⁴⁷ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihişt*, vr. 93.

⁴⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.16.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.14.

⁴⁹ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.58.

⁵⁰ Jorga, *a.g.e.*, c.2, s.66.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.14.

⁵¹ Zinkeisen, *a.g.e.*, c:II, s.76.

⁵² Zinkeisen, *a.g.e.*, c:II, s.76.

⁵³ *Sırp Despotu münferit birkaç başarı ile Osmanlı Devleti'ni alt edemeyeceğini biliyordu. Huniadi'nin de dönmesinden dolayı yalnız kalmış ve barış istemişti. Olayın bir farklı cephesi de şudur: Huniadi esasen murahhaslarını sulh talebiyle Fatih nezdine göndermiştir. Çünkü kendisi tarafından yapılacak bir hareket münferit bir durumdan öteye geçemeyecekti. Fatih'in henüz İstanbul'a dönmemiş olduğu haberleri de kendisinin bir sonbahar veya kış seferi açmak ihtimali olduğunu gösteriyordu. Böyle bir hareket karşısında Huniadi tamamen yalnız kalacaktı. Çünkü papalık makamının teşvikiyle yapılmak istenen Haçlı Seferi Papa Nicolas'ın ölümüyle bir sene sonraya kalmıştı. Bkz: Dirimtekin, *a.g.m.*, s.58.*

⁵⁴ Jorga, *a.g.e.*, c.2, s.67.

⁵⁵ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.311-312.; Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.5-6.

⁵⁶ Tansel, *a.g.e.*, s.119.

II. Sırbistan Seferi

1455 baharında Sırbistan hudut kumandanlarından İshakzâde İsa Bey Fatih Sultan Mehmed'e Sırbistan'ın hâkimiyet altına alınmasının kolaylıklarından bahseden bir arıza sunmuştur. İsa Bey Sırbistan'ın hâkimiyet altına alınabilmesi için Padişah'ı davet etmiştir.⁵⁷ Zaten kendisine bu haber gelmeden evvelde burayı hâkimiyeti altına almayı planlayan Padişah hazırlıklara başlamıştır.⁵⁸ Bütün kış gelecek sene ki harbe lazım aletlerin hazırlığı ile geçmiştir.⁵⁹ Padişah beylerine gönderdiği buyrultuda tüm beylerinin askerlerini toplayıp hemen merkez kuvvetlere dâhil olmaları emrini vermiştir.⁶⁰ Kratova'ya (Karadonlu) gelindiği vakit⁶¹ yapılan harp meclisinde alınan karar gereği Novoberda (Novoberdo)⁶² şehrinin alınmasına karar verilmiştir.⁶³

Fatih Sultan Mehmed İsa Bey'i Novoberda⁶⁴ kale dizdarına göndererek kaleyi istemesini, şayet kaleyi vermezse haber göndermesini ve ona göre gerekenin yapılmasını buyurur.⁶⁵ Gümüş madenleri ile meşhur olan bu şehir daha önce de Osmanlı hâkimiyetine girmesine rağmen Szedin Anlaşması ile kaybedilmiştir. Kale dizdarının teslim ol çağrısını reddetmesi üzerine bu kale kuşatılmıştır. Kale 40 gün topla dövüldükten sonra ancak teslim alınabilmiştir (1455).⁶⁶ Buranın hâkimiyet altına alınmasından sonra Trebiçe kalesi ve civardaki bazı kalelerde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁶⁷ Karaca Paşa⁶⁸ Sırbistan'ı yağmaya memur edilmiştir⁶⁹ Fatih'in kendisi de Kosova'ya gelmiş⁷⁰ Karaca Paşa'da burada orduya dâhil olmuş ve beraberce İstanbul'a avdet edilmiştir.⁷¹

Osmanlıların kuzeyden gelebilecek saldırı ve tehditleri önleyebilmesi için Tuna kıyılarının Türk hâkimiyeti altına alınması gerekmektedir. Tuna kıyısındaki en müstahkem mevkiilerden birisi de hiç şüphesiz ki Belgrad şehridir.⁷² Bu şehir Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuştur. Su yoluyla buraya her türlü silah ve yiyecek ulaştırılmaktadır.⁷³ Surları çok muhkem bir kaleye sahiptir. Ayrıca kara tarafındaki

⁵⁷ Neşri, *Cihannüma*, s.319; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.17.

⁵⁸ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.9.

⁵⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.75.

⁶⁰ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.9, Kıvâmî; *Fetihname*, s.191.

⁶¹ Uzunçarşılı, a.g.e., c:II, s.15.

⁶² *Burası için farklı isimlerde zikreden dönem kaynakları vardır. Kıvâmî Nevâbir, Kritovulos ise Novo Brdo ismini kullanmaktadır. Bkz: Kıvâmî; Fetihname*, s.191, Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.307.

⁶³ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.9.

⁶⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, s.104.

⁶⁵ Aşık Paşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s.146.; Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.9.

⁶⁶ Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sâni, (Karolidi Terc.) İstanbul 1328*, s.101., *kalenin kaç günde alındığı konusunda ihtilaf vardır. Hoca Saadetin 7 gün (c.III, s.11), İdris-i Bitlisî'ye göre 5 gün (Heşt-Bihişt, VII, vr. 95, Uzunçarşılı'da Kritovulos'un kanaatiyle 40 gün demektir.*

⁶⁷ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.11.

⁶⁸ *Hoca Saadetin yağmaya memur edilenin Karaca Bey veya İsa Bey olduğunu yazar. Bkz: Hoca Saadetin, Tâc'üt-Tevârih c:III, s.12.*

⁶⁹ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihişt*, vr. 96.

⁷⁰ Aşık Paşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s.146.

⁷¹ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihişt*, vr. 96.

⁷² Tansel, a.g.e., s.120.

⁷³ Hoca Saadetin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.13.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

surların önünde derin hendekler kazılmıştır. Bu hendeklerin içi su ile doldurulmuştur. Surlara yaklaşmak bu hendeklerden dolayı zorlaşmaktadır. Ayrıca Fatih kendi toprakları üzerinde de emniyeti sağlayabilmesi için burasını hâkimiyeti altına almak zorundadır. Zira fırsat buldukça civardaki Türk topraklarına, köy ve kasabalara saldırmaktan geri durmayan bu şekilde emniyet ve asayişin bozulmasına neden olan bu bölgenin Türk hâkimiyetine girmesi zorunludur.⁷⁴ Fatih kendi topraklarında emniyeti sağlamayı birinci derecede bir iş olarak telakki ettiğinden 1456 baharında Belgrad'ı topraklarına katmaya karar vermiştir.⁷⁵

Bu şehrin değeri Macarlarca da Sırp larca da önemlidir. Bu sebeple de şehirde önemli miktarda muhafız bulunmaktadır. 1433'te Belgrad'a gelen Bertrandon de La Broquiere Belgrad'ın önemli bir şehir olduğunu ve çok iyi korunduğunu nakletmektedir. Kalelerin büyüklüğünden ve ihtişamından bahseden seyyah Bertrandon, surların etrafında hendekler olduğundan söz etmektedir.⁷⁶ Ayrıca şehrin nehir tarafında kadirganların şehri korumak için beklediğini nakleder.⁷⁷ Bertrandon görüştüğü kişilerin kendisine söylediğine göre; hem şehir hem de kaleler savaş malzemeleri ile donatılmıştır. Gittiği kalede dört adet top gördüğünü ve gördüğü bu toplardan birisinin şu ana dek gördüğü topların en büyüğü olduğunu zikretmektedir.⁷⁸ Seyyah Bertrandon Sava nehri üzerinde altı adet küçük kalyon ve beş adet de hafif kadirganın bulunduğunu yazmaktadır. Şehre gelen silahlı askerlerin olduğunu yazan Bertrandon'un bu askerlerle ilgili tespiti ilginçtir:

*“Bunlar kimdir diye sordum. Alman olduklarını öğrendiğimde çok şaşırđım. Neden Sırp ve Macarlar şehri korumuyorlar diye sordum. Karşılığında Sırp ların Türklere sadık olduklarını Macarların da Türklere savaşmaktan korktuklarını bu sebeple buraları yabancıların koruduğunu...”*⁷⁹

Bertrandon, Sırp ve Macarlara karşı bir güvenin olmadığını nakletse de bu bilgiye itimat etmek zordur. Çünkü Türklere karşı girişilen her türlü faaliyette bu iki millette yer almıştır. Hatta Türklere karşı girişilen faaliyetlerde Sırp lar da Macarlar da yalnız kalmış ve haçlı dünyasından destek de bulamamışlardır. Nitekim Huniadi İmparator Friedrich'ten Balkanlardaki Türk ilerlemesinin durdurulması için yardım istemiş⁸⁰ fakat bu yardım isteği rağbet görmemiştir. Buradaki ayrıntı aslında Belgrad'ın stratejik konumunda yatmaktadır. Çünkü Alman imparatorlarının gerektiği zaman geçmek ve gerektiğinde geri çekilmek için Tuna üzerinde kullanabilecekleri bu kadar muhkem ve güvenilir başka bir yer yoktur. Nitekim Bertrandon'da bu konuya işaret etmekte ve Türk imparatorlarının gücü karşısında Hristiyan dünyanın boyun eğmek zorunda kaldığını ve bu durumu “*Hristiyanlık dünyasının acınası bir hali*” olarak tasvir etmektedir.⁸¹

⁷⁴ Tansel, a.g.e., s.120

⁷⁵ Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, s.53.

⁷⁶ Bertrandon de La Broquiere, *Bertrandon de La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, çev: İlhan Arda, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s.261.

⁷⁷ Bertrandon, a.g.e., s.261.

⁷⁸ Bertrandon, a.g.e., s.262.

⁷⁹ Bertrandon, a.g.e., s.264.

⁸⁰ Zinkeisen, a.g.e., c:II, s.76.

⁸¹ Bertrandon, a.g.e., s.264.

Belgrad Muharasası

Öncelikle kışı Edirne’de geçirmiştir. Sultan nereye ve kime sefer yapacağını devlet erkânına söylememiştir.⁸² Fatih Belgrad’ı alabilmek için esaslı bir hazırlık yapmıştır.⁸³ Morava nehri üzerindeki Kruşevaç’ta toplar döktürüp⁸⁴ bunları Tuna nehri kanalıyla Hırsova’ya yollamıştır ve burada Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa’ya teslim edilmiştir.⁸⁵ Binlerce işçinin çalıştığı bu top dökümhanelerinde yapılan toplar arasında boyları 27 ayak olan 22 büyük top bulunmaktadır.⁸⁶ Ayrıca iki yüz çektirmeden oluşan bir ince donanma su yoluyla gelebilecek yardımları engellemek amacıyla Vidin’den Tuna’ya çıkmıştır.⁸⁷ Bu donanma da Dayı Karaca Paşa komutasına verilmiştir.⁸⁸ Ayrıca o zamana kadar görülmemiş büyüklükte taş gülleler atabilen havan topları yapılmıştır ki bunların sayısı yedi adettir.⁸⁹ Daha küçük muhasara topları arasında muhtelif çapta üç yüz top bulunmaktadır.⁹⁰ Padişah yüz bin kişilik⁹¹ bir ordu ile baharda hareket etmiştir.⁹²

Haçlı dünyasında Fatih’in bu hazırlıkları karşısında boş durmamaktadır. Casuslardan ve Hristiyan elçilerden aldıkları bilgiler çerçevesinde Fatih’in Kruşevaç’ta top döktürdüğünü, Tuna boyundaki kalelere saldıracağı haberini almışlardır.⁹³ Neşri’de Fatih’in büyük miktarda bakır naklettirdiğini hatta çan ve haçları bunun için kullandığını nakleder.⁹⁴ Ayrıca Papa III. Calista bir haçlı seferinin tahakkuku için çalışmalara başlamıştır. Kasım 1455’te, Papanın vekili (Legol) olarak tâyin edilen kardinal Di St. Angelo, imparatorla görüşerek, onu seferin baş kumandanlığını almağa ikna etmeğe çalışmıştır. Alman prenslerine mektuplar yazılmıştır. Papa, deniz kuvvetleri kumandanlığına Capitain General ve Amiral olarak, Patriarch Ludwig di Aquila’yi tâyin etmiştir. Fakat paskalya yortusunu müteakip yapılan toplantıda, Alman prensleri harekâta iştiraktan imtina edince, haçlı seferinin yapılmasına imkân kalmamıştır.⁹⁵

⁸² Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.341.

⁸³ Jorga, *a.g.e.*, c.2, s.76.

⁸⁴ *İbn-i Kemal bu topların Üsküp’te döküldüğünü nakleder.* Bkz: İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (Hazırlayan Şerafettin Turan), TTK, Ankara 1991, s.120.; Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.341.

⁸⁵ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.121.; Hoca Saadettin, *Tâc’üt-Tevârih*, c.III, s.14.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.15.

⁸⁶ Zinkesien, *a.g.e.*, c:II, s.80

⁸⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.25.

⁸⁸ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, vr. 97.

⁸⁹ Zinkesien, *a.g.e.*, s.80.

⁹⁰ Tansel, *a.g.e.*, s.120.

⁹¹ *Osmanlı ve Bizans kaynaklarında iki tarafın asker sayısı hakkında net bir bilgi yoktur. İbn-i Kemal Hunaidi’nin ordu sayısını 30.000 hammer 60.000 olarak vermektedir. Ayrıca Batı kaynaklarına göre Türk ordusunun sayısı 150.000 ile 400.000 arası değişmektedir. Muhtemelen Osmanlı ordu mevcudu 80.000, Hunaidi’nin ordusu da 45-50.000 civarındadır.* Bkz: Hicran Yusufoglu Akın, “II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed’in Belgrad Kuşatmaları Üzerine Kaynak Değerlendirmesi” X. Türk Tarih Kongresi, TTK, 1993, s.1163-1164.

⁹² İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s.120.

⁹³ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.61.

⁹⁴ Neşri, *Cihannüma*, s.320.

⁹⁵ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.61.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

Macaristan'a gelince, Huniadi, 1455'te kralın etrafında bulunan kendi düşmanları ve bilhassa Comte Ulrich de Cilly ile uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunlar kendisini öldürtmeye bile teşebbüs etmişlerdir. Bu suretle 1456'da, tehlikenin çok yaklaşmış olduğu bir zamanda, toplanan Macar Diyet meclisinde asilzadeler ve rahipler, eğer bir haçlı seferi yapılırsa, bir vergi koymayı vaat etmişlerse de, hiç bir şey yapılmamıştır. Hammer'ın ifadesiyle bu savaşa sadece üç "Manyat"⁹⁶ katılmıştır.⁹⁷ Büyük asilzadeler, Huniadi'nin şöhretinden dolayı haset etmekte idiler. Bu kötü zihniyet, Türkler Tuna boyuna gelinceye kadar devam etmiştir. Huniadi, yalnız Ulah prensi Vladislas ile anlaşmış ve bu suretle yanını emniyet altına almıştır.⁹⁸ Umumî alakasızlık karşısında, bütün masraf kendisine ait olmak üzere, bir ordu toplamıştır. Bu ordu toplama bir ordudur. İçlerinde Papaz, öğrenci, köylü, esnaf, dilenci gibi farklı zümrelerden insanlar bulunmaktaydı. Ayrıca silah olarak yetersizdir.⁹⁹

Padişah'ta düşman kuvvetlerinden haber alabilmek maksadıyla Semendire tarafına Sırp larla ilgili malumat alması için Aksakal İshak'ı, Belgrad tarafına da malumat alabilmesi için Hasan Bey adında birisini göndermiştir.¹⁰⁰

Fatih ordusuyla hareket ederek Filibe üzerinden Sofya'yacvarmış ve Sofya sahrasına zırhlı askerler göndermiştir.¹⁰¹ Toplar, Üsküp şehriden cerr-i eşkal¹⁰² aletleri ve piyadelerle çektirilerek getirtilmiştir.¹⁰³ Ordu, Morava'ya gelince harb meclisi toplanmıştır. Alınan karar gereğince Sadrazam Mahmud Paşa, topların nakline memur edilmiştir. Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa da, beraber harekete memur edilmiştir. Zağanos Paşa, Tuna üzerindeki gemilerin noksanlarının ikmali için Eşkilik'e hareket emrini almıştır.¹⁰⁴ Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa¹⁰⁵ da kendisine yardım edecektir. Donanmaya yeniçeri ve azeb askerleri memur edilmiştir. Sofya Sancak beyi Ahmed Bey de donanmadaki kuvvet kumandanlığına memur edilir. Alınan karara göre, Karaca Bey karadan sahil boyunca hareket edecek, donanma ile daimî irtibat halinde bulunacak, icap ederse, derhal yardım edecektir.¹⁰⁶

Fatih'in Semendire tarafına gönderdiği İshak Bey'den gelen haberlere göre Sırp Despotu Brankoviç ile oğlu Lagar'ın arasında ihtilaf olduğu bu sebeple Macarlara kendisine yardım etmesi şartıyla Güvercinlik, Screbniçe kalelerini ve Novoberda'nın yarısını vaat

⁹⁶ Macar Asilzâdesi. Bkz: Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.26.

⁹⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.25.

⁹⁸ Dirimtekin, *a.g.m.*, s.61.

⁹⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.25.

¹⁰⁰ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.123.

¹⁰¹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.120.

¹⁰² *Cerr-i eşkal, mekanik ilmi mühendislik bilgisi gerektiren alet, ağır cisimleri kaldırmaya yarayan kaldıraç*. Bkz: Süleyman Çaldak, "Taşköprülüzâde'nin Mevzû'âtı'1 Ulûm'undaki İlimler Tasnifi Üzerine" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, sayı2, Elazığ 2005, s.132.

¹⁰³ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.79.

¹⁰⁴ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter, s.121.

¹⁰⁵ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, s.53.

¹⁰⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, s.107., Dirimtekin, *a.g.m.*, s.62., İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter, s.121.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

ettiği haberi gelmiştir.¹⁰⁷ Belgrad tarafına giden Hasan Bey ise Fatih'e Huniadi'nin askerleri ile beraber savaşa hazır bir şekilde beklediği haberini iletmiştir.¹⁰⁸ Karaca Paşa'dan gelen haberlerde de Macarların Tuna'nın öbür tarafında görüldüğü haberi gelmiştir.¹⁰⁹ Bu haberler üzerine Padişah Semendire üzerine yürümüştür. Çünkü düşmanların Tuna'dan ilerleyen Türk donanmasının önünü kesme ihtimali vardır.¹¹⁰ Ayrıca Macaristan'dan gelebilecek yardımlarında önünün kesilmesi gerekmektedir. Ordu Semendire'de ikamet etmiştir. Bu sırada kaleden çıkan bir düşman süvarisi kale önündeki iki hendek arasında at oynatarak Osmanlı askerini tahrik etmektedir. Osmanlı askerinin de karşılık vermesi sonucu küçük çaplı savaşlar oldu.¹¹¹ Semendire'den hareket eden ordu üçüncü günü Belgrad önüne gelmiştir. (13 Haziran 1456).¹¹²

Bu sırada Dayı Karaca Paşa Belgrad'ı kuşatmıştır, fakat kuşatmanın Sava yolu açıktır. Sava yolunun açık olması her an buradan bir düşman yardım kuvvetinin geçmesine neden olabilirdi. Bunu ordu kumandanlarının hepsi düşünmekte fakat çözüm üretilmemektedir. Fatih Sultan Mehmed durumu çözmek amacıyla tıpkı İstanbul kuşatmasında olduğu gemileri karadan yürüterek Tuna nehrinden Sava nehrine gemi indirmeye karar vermiştir. Yapılan hazırlıklar neticesinde gemiler Sava nehrine indirilmiştir.¹¹³

Fatih'in büyük bir ordu ile kararlı bir şekilde Belgrad üzerine yürümesi Avrupa'yı telaşlandırmıştır. Hammer, Papa III. Calista'nın gayretleri ile Huniadi'nin ordusuna 60.000 katılımın olduğunu nakleder.¹¹⁴ Bu ordunun içerisinde Almanya ve Venedik'ten de gelen gönüllü askerler vardı. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden sonra en fazla Belgrad için hazırlık yapmıştır. Osmanlı'nın birkaç kez kuşatıp alamadığı Belgrad'ı Fatih kolaylıkla alabileceğini düşünmektedir.¹¹⁵ Babasının altı ay müddetle kuşatıp alamadığı Belgrad'ı Fatih fethetmek maksadıyla tekrar kuşatmıştır.¹¹⁶

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Belgrad bombardıman edilmeye başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed ordusunu bölümlere ayırıp ağır piyadelerinin surlardan geçişini kolaylaştırmak için sur önündeki hendekleri topraklarla doldurtmuştur.¹¹⁷ Halkta büyük bir panik ve ümitsizlik hâsıl olmaya başlamıştır. Ümitsizliğin arttığı bu sırada Huniadi komutasında Tuna'nın öte yakasından bir Macar ordusunun toplandığı haberi

¹⁰⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII *defter*, s.122., Dirimtekin, a.g.m., s.62-63

¹⁰⁸ Tansel, a.g.e., s.121.; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII *defter*, s.121.

¹⁰⁹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.122.

¹¹⁰ Tansel, a.g.e., s.121.

¹¹¹ İbn-i Kema, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.123.

¹¹² İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.123-124.

¹¹³ Fatih'in Tuna'dan Sava'ya gemileri yürütmesini olayını sadece İbn-i Kemal nakletmektedir. Diğer kaynaklarda konu ile ilgili bu hususa rastlanılmamaktadır. Bkz: İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.126.

¹¹⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.26.

¹¹⁵ Andre Clot, *İki Kıtanın ve Denizin Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed*, çev. Necla Işık, Doğan Egmont Yayıncılık, 2012, s.87.

¹¹⁶ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.25.

¹¹⁷ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.345.

gelmiştir.¹¹⁸ Bu ordunun hazırlanmasında Papa'nın gayreti kadar Huniadi'nin de çabası çok büyüktür. Bu gelişme üzerine Fatih gerekli tedbirleri görüşmek üzere harp meclisini toplamıştır. Mecliste Karaca Bey; bir kısım Osmanlı askerî gücünün Tuna'nın öbür yakasına Padişah geçmese bile kendisi ile gönderilmesi gerektiğini arz etmiştir.¹¹⁹ Bu suretle Macar güçleri ile Belgrad arasına Osmanlı askerî güçleri girmiş olacaktır. Böylece iki taraf arasındaki irtibat koparılmak istenmiştir.¹²⁰ Fakat Karaca Paşa'nın mecliste ortaya attığı bu fikir diğer kumandanlar tarafından uygun görülmemiştir.¹²¹ Kaynaklardan gördüğümüz kadarıyla Karaca Paşa ile diğer devlet adamları arasında bir iktidar ve sürtüşme olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ Tursun Bey'de Karaca Paşa'ya karşı devlet adamları "*Öte yakadağı düşmanın bize ne zararı var, gözüne karşı ün yağmaladup harâb itmek mehâbet-i saltanatı ziyade ider*" dediler.¹²² Karaca Paşa'nın Padişah'a yaranmak için böyle bir hareket içine girdiğini ileri sürdüler. Ahmet Bahüddin'deki ifade daha dikkat çekicidir, şöyle ki: "*Nemçe ne köpektir ki bunca cüyüş-ı derya-huruş mukabelesine gele, belki şimdiye dek tahtgâhından bile dahi içeru kaçmıştır*".¹²³ Karaca Paşa'ya muhalefet edenler daha çok Rumeli beyleri idi. Neşri'de "*Rumili begleri razı olmadılar, bu hisar alınacak düşmen kalmaz, biz akın idicek yir kanda olur lâbüdd varup, çift sürek gerek. Elhâsıl hile idüp ikdâm etmediler*"¹²⁴ ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla Tuna ötesine geçme konusunda devlet adamları arasında bir fikir birliği yoktur. Bu belki kendi aralarındaki rekabetten veya Karaca Paşa'ya olan muhalefetlerinden veya durumu tam okuyamamalarından kaynaklanmaktadır. Fakat şurası bir gerçek ki Karaca Paşa'nın teklifi reddedilmiştir.¹²⁵ Burada Fatih'in düşman Tuna'nın öte yakasına gelmiş iken ve bunca askerlik tecrübesine rağmen bu fikre katılmaması da izahı zor bir konudur. Belki Padişah düşman kuvvetlerinin Tuna'nın beri tarafına geçebileceklerine ihtimal vermeme veya Türk donanmasının bunu durdurabileceğini düşünmüştür. Bir diğer hususta İstanbul'u fetheden bir lider olarak burayı daha kolay ve daha kısa sürede hâkimiyet altına alacağı düşüncesidir. Fakat durum ne olursa olsun Hunaidi, ordusu ile serbestçe gelip Tuna'nın öbür tarafına ordusunu kurmuştur.¹²⁶

Vidin'de toplanmış olan Osmanlı donanması Segedin'den gelecek yardıma karşı koymak için Belgrad önüne gelmiş¹²⁷ ise de Huniadi'nin donanmasına mağlup olmuştur.¹²⁸ Tansel'in Fraknoi Vilmos'tan naklettiğine göre; savaş beş saat sürmüştür. Belgrad tarafının kırk kadar yelkenli ile katıldığı bu savaşta üç Türk gemisi batmış, dördü de Macarların eline geçmiştir. Ayrıca Türk donanmasının yenilmesi Belgrad muhafızlarının maneviyatını

¹¹⁸ Zinkeisen, *a.g.e.*, c:II,s.84.

¹¹⁹ İbn-i Kema, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.127., Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbar*, s.108.

¹²⁰ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.16.

¹²¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbar*, s.108.

¹²² Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.80.

¹²³ Ahmet Bahaüddin, *Cizyedar-zâde Tarihi*, Esat Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) No:2403, vr. 205a.

¹²⁴ Neşri, *Cihannüma*, s.320.

¹²⁵ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.16; Clot, *a.g.e.*, s.87.

¹²⁶ Tansel, *a.g.e.*, s.122.

¹²⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbar*, s.108.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.15.

da yükseltmiştir.¹²⁹ Bu sırada yardıma gelen Huniadi'nin de ordusu Belgrad içine girmeye başlamıştır. Donanması yenilen Fatih Macar kuvvetlerinin tamamının içeri girmesine mani olmak amacıyla ordunun hücumu kalkmasını emretmiştir.¹³⁰ Fakat ordu yorgundur. Çünkü bir gün önce akşama kadar savaşmış ve ciddi bir kazanımda elde edilememiştir. Hatta Karaca Paşa'nın bulunduğu top metrisine bir düşman güllesi isabet etmiş kopan bir parça Paşa'ya isabet etmiş ve Karaca Paşa şehit düşmüştür.¹³¹ 21 Temmuz günü Belgrad'da¹³² seher vaktinde Türk ordusu hücumu kalkmıştır. Kara tarafındaki hendeği doldurmuş olan Türk muhasara kuvvetleri şiddetli bir hücum neticesinde Belgrad'a girdikleri¹³³ sırada Huniadi'nin ordusuyla ve Belgrad muhafızları ile şiddetli bir mücadele gerçekleşmiştir.¹³⁴ İdris-i Bitlisî içeri giren Türk asker sayısının 500 kadar olduğunu yazmaktadır.¹³⁵ İçeri giren Türk kuvvetleri büyük bir sevinç ile şehri yağma derdine düşmüşlerdir. Tursun Bey bunlar için "*Bu gurur ile (şehre girme) gönüllerine tama-i dünya düşüp birbirine katlanmadın şehre yağmaya başladılar*" der.¹³⁶ Tursun'un ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Türk askeri şehre girip yağmaya başlayınca kalenin fethedildiğine inanmışlardır. Aslında bu, Türk ordusunun ciddi bir yanılgısından başka bir şey değildir. Nitekim İbn-i Kemal "*Kal'ayı feth ettük deyu mesrur oldular, küffâr mahkur oldu sanup mağrur oldular*"¹³⁷ der. Büyük ihtimalle Osmanlı ordusu kale içerisine girdikten sonra savaş düzeninden kopmuş ve disiplinden uzaklaşmıştır. Neticesinde kaleyi fethettik düşüncesiyle yağma yapmaya başladılar. Fakat bu Fatih'in ordusu için aslında bir geri çekilmenin başlangıcını teşkil edecektir. Çünkü bir gece önce şehre otuz bin kadar Macar askeri girmiş ve tertibat almıştır.¹³⁸ Huniadi surların top gülleleri ile yıkıldığını, hendeklerin hızlı bir şekilde toprakla doldurulduğunu görünce şehrin düşmesinden endişelenip gizlice nehri geçip şehre girmiş ve askerleri ile mevzilenmeyi başarmıştır.¹³⁹ Huniadi içeriye giren Osmanlı kuvvetleri ile geridekilerin irtibatını kesmek istemektedir.¹⁴⁰ Böylece Osmanlı ordusu içinde bir bozgunun başlaması amaçlanmıştır. Ayrıca Fransisken tarikatı papazlarından Kapistrano'nun teşviki ile gayrete gelen Haçlılar¹⁴¹, topla yıkılmış gediklerden geçip, şehrin içine giren yeniçerileri mağlub, azapları da geri çekilmeye mecbur ettiler. Yeteri kadar Türk askerinin içeriye girdiğini görünce gedikleri kapatarak Türk kuvvetlerini ikiye böldüler.¹⁴² İdris-i Bitlisî kaleye girenlerin hepsinin öldürüldüğünü

¹²⁹ Tansel, *a.g.e.*, s.123.

¹³⁰ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.81.

¹³¹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.129., Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühü'l-Ahbar*, s.109., Tansel, *a.g.e.*, s.124.

¹³² İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, s.129.; Tansel, *a.g.e.*, s.124.

¹³³ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.81.

¹³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.16.

¹³⁵ İdris-i Bitlisî, *Hest-Bihişt*, vr. 98a.

¹³⁶ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.81

¹³⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.130

¹³⁸ *Kritovulos bu sayıyı 4.000 olarak vermektedir.* Bkz. *Kritovulos, Kritovulos Tarihi*, s.345.; *İbn-i Kemal ise 30.000 olarak vermektedir.* Bkz. VII, s.130.

¹³⁹ *Kritovulos, Kritovulos Tarihi*, s.345.

¹⁴⁰ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.130; Clot, *a.g.e.*, s.88-89.

¹⁴¹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.27.

¹⁴² Tansel, *a.g.e.*, s.124.

nakletmektedir.¹⁴³ Belgrad içindekiler de şehri çok cesurca savunmuşlardır. Surların yıkılan kısımlarında kalaslarla taş ve tahta gibi her türlü malzeme ile barikat kurmuşlardır. Sur içinde derin hendekler kazıp duvarlar inşa etmişlerdir.¹⁴⁴

Surların dışında da şiddetli bir savaş başlamıştır. Türklerin bir hilesinden endişe eden Huniadi dışarıdaki kuvvetlerine yerlerinden ayrılmamalarını emretmiştir. Fakat bu kuvvetler Türk tarafına doğru bir hücumla geçmiştir.¹⁴⁵ Fatih düşmanı meydana çekerek imha etmek amacıyla kale dibindeki askerlerin geri çekilmesi emrini verir.¹⁴⁶ Böylece düşman kuvvetleri Türk ordugâhına doğru çekilecek ve imha edilecektir.¹⁴⁷ Fakat Huniadi Fatih'in bu stratejisini anlayarak hemen ordusunun imdadına yetişmiştir. Frankoi Vilmos eğer Huniadi'nin ordusunun imdadına koşmasaydı çok zor durumda kalacağını yazmaktadır. Macar tarihçi Salamon Ferencz ise bunun Huniadi'nin planlı bir hareketi olduğunu nakletmektedir.¹⁴⁸ Durum her ne olursa olsun düşman kuvvetleri Türk ordugâhına doğru ilerlemeye başlamışlardır.¹⁴⁹ Kritovulos Belgrad müdafilerinin Türk toplarının yanına kadar gelerek ordugâhı yağmaladıklarını anlatmaktadır. Ordugâhın yağmalanmasının Fatih'in ileri atılıp saldırmasıyla engellediğini nakletmektedir.¹⁵⁰

Vezirler Sultana ordugâhı terk etmesini ve emin bir yere çekilmesini telkin ettiler, Fakat Fatih Sultan Mehmed “*Düşmenden yüz döndürmek sığınur nişanudur, benim hód elhamdülillah el-Hâk ya'lu*¹⁵¹ hükmince ikbalim âlidür, ibdâr nasib-i düşmendür”¹⁵² diyerek düşmanın bu hâli karşısında bizzat öne atılarak düşmana hücum etmiştir. Böylece Osmanlılar ordugâha hücum eden öndeki düşman kuvvetlerini geri püskürttüler ve kılıçtan geçirdiler.¹⁵³ Fakat durum ordu genelinde parlak değildir. Yeniçeri askeri savaş düzeninden kopmuş, piyade ve süvariler dağılarak birer tarafa sığınmıştır.¹⁵⁴ Yeniçeri ağası Sultanın “*haşem-i hüsmundan*”¹⁵⁵ korkup düşman üzerine at sürmüştür. İdris-i Bitlisî'nin naklettiğine göre; Sultan askerinin dağılması ve geri çekilmesi karşısında o kadar hiddetlenmişti ki hırsından dudakları çatlamış ve kanamıştı.¹⁵⁶ İleri atılan bu kahraman Osmanlı padişahının bir yanında Özgüroğlu İsa Bey, bir yanında da İshak Beyoğlu İsa Bey vardır.¹⁵⁷ Bu iki kahraman, padişahı yalnız bırakmamışlardır.¹⁵⁸ Düşman askeri tek hedef olarak Osmanlı sultanını seçmiş ve ona doğru gelmektedir. Padişah üzerine gelen birkaç kişiyi öldürmeye

¹⁴³İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihişt*, vr. 98a .

¹⁴⁴ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.345; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.1, s.472- 473.

¹⁴⁵Tansel, *a.g.e.*, s.125

¹⁴⁶ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.131.

¹⁴⁷ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.82.

¹⁴⁸ Tansel, *a.g.e.*, s.125.

¹⁴⁹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.131.

¹⁵⁰ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.351.

¹⁵¹ *Hak üstündür O'na üstün gelinmez*

¹⁵² Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.82.

¹⁵³ Rûhî, *Rûhî Tarihi*, s.452.

¹⁵⁴ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.132.

¹⁵⁵ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s.132.

¹⁵⁶ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihişt*, vr. 98a.

¹⁵⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.133.

¹⁵⁸ Tansel, *a.g.e.*, s.126.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

muvaffak olmuştur. Tam bu sırada alınından ve dizinden yaralanmıştır.¹⁵⁹ Yeniçeri ağası da bir düşman süvari askeri tarafından bu sırada şehit edilmiştir. İbn-i Kemal Yeniçeri ağasını şehit eden süvari için bir elinde ağanın atı diğer elinde kılıcı Sultan'a saldırdığını ve Sultanın bunu öldürdüğünü nakleder.¹⁶⁰

Fatih'in düşman ordusunun üzerine atılması ve cesareti büyük bir bozgunu önlemiştir. Yeniden toparlanan ordu tekrar taarruza geçmiştir. Bu arada padişah bin bir güçlkle ikna edilip tehlikeli bölgeden uzaklaştırılmıştır.¹⁶¹ Taarruza geçen Türk ordusu düşmanı ordugâhtan uzaklaştırarak kaleye kadar sürmüştür.¹⁶² Bu taarruz sırasında Huniadi¹⁶³ ve Papaz Kapistrano'da ağır yaralanmışlardır. Belgrad'a sığınan düşman kuvvetleri tekrar bir hücumla cesaret edememişlerdir. Çünkü ciddi kayıplar vermişlerdir.¹⁶⁴ Türk ordusu da bir hayli yıpranmış ve kayıp vermiştir. Ayrıca Dayı Karaca Bey'in ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın şehit düşmeleri de ordunun maneviyatının bozulmasına neden olmuştur. Hammer Türk ordusunun kaybını 24.000¹⁶⁵ olarak verirken İdris-i Bitlisî birkaç bin der.¹⁶⁶ Yine Hammer'in ifadesiyle Türk ordusunun 300 topu Belgrad müdafilerinin eline geçmiştir.¹⁶⁷ Türk ordusunun yıpranması ve Belgrad'ın bu şartlar altında alınamayacağı harp meclisinde münakaşa ve müzakere edilerek muhasaranın kaldırılmasına karar verilmiştir. Böylece Osmanlı ordusu muhasarayı kaldırarak geri dönmüştür.¹⁶⁸

Türk ordusu bir kere daha Belgrad önünden dönmek zorunda kalmıştır. Muhasara başarılı olmamıştır. Tursun Bey; "*Kal'a dahi edna hamle ile feth olmak karîb idi, ammâ gice yetiştî. Padişah-ı âtîfet-şî'ar bu feth-i mübin ile iktifa etti.*" ifadelerini kullanarak sanki Türk ordusunun savaştan muzaffer ayrıldığı gibi bir izlenim vermektedir.¹⁶⁹ Oruç Bey ise "*Allah'ın iradesi ve takdirinde vardı bu sebeple nasip olmadı*" deyip Fatih'in muhasarayı kaldırdığını nakleder.¹⁷⁰ Huniadi savaşta aldığı yaralardan ötürü 11 Ağustos 1456'da ölmüştür.¹⁷¹

Muhasaranın başarısız olmasında birkaç husus dikkati çekmektedir. Öncelikle Türk kumandanları arasında bir fikir birliği yoktur. Nitekim şehit olan Karaca Bey'in teklifi kabul görmemiştir. Hatta kendisini Padişaha yaranmakla suçlamışlardır bazıları da düşman güçlerini küçümsemiştir. Dolayısıyla bu olaylardan kumandanlar arasında bir rekabet olduğu ve bunun savaş organizasyonunun istenilen şekilde kurulamamasında etkili olduğu

¹⁵⁹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.133.

¹⁶⁰ İbn-i Kemal, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁶¹ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c.III, s.19.

¹⁶² Aşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.148; İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, vr. 98a

¹⁶³ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, s.114.

¹⁶⁴ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.133-134.

¹⁶⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.III, s.27.

¹⁶⁶ İdris-i Bitlisî, *Heşt-Bihîşt*, vr. 98.

¹⁶⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.III, s.27.

¹⁶⁸ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, s.134., Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, s.109.

¹⁶⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.83.

¹⁷⁰ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, s.114.

¹⁷¹ Âlî, *Huniadi'nin gözüne ok girdiğini nakletmektedir*. Bkz: Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbar*, s.109.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, s.18.

görülmektedir. Nitekim bütün Türk kaynakları içeri giren yeniçeri hücum kolunun takviye edilmemiş ve yalnız bırakılmış olduğunu göstermektedir. Belki Karaca Beyin vefatı, Rumeli askerlerini hareketsiz bırakmıştır. Neşri'nin sebebini izah etmeden naklettiği, Rumeli kuvvetlerinin isteksiz savaşmaları meselesi ilginçtir.¹⁷² Bu da komutanlar arasındaki fikir ayrılığının bir neticesi olması ile izah edilebilir. Padişahın yeniçerilerin savaş meydanında dağılması ve ortalarda gözükmemesinden dolayı Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı ağır şekilde azarlaması ve son çare olarak ordunun geri çekilmesini engellemek için Sultanın kendisinin bizzat ileri atılması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu olay bir taraftan orduda disiplin eksikliğini, diğer taraftan kale içindeki olaylardan hatta muharebenin cereyan tarzından kimsenin, bilhassa hassa kıtası olan yeniçeri ileri gelenlerinin haberdar olmadıklarını ve muharebe bitmiş anlayışıyla yeniçeriye yağma için izin verdiklerini gösterir. Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad aleyhine olan son seferi böylelikle son bulmuştur.

Sırbistan'ın İlhakı

Osmanlı ordusunun Belgrad'tan avdet etmesinden sonra George Brankoviç tekrar Sırbistan'a geri dönmüştür.¹⁷³ Brankoviç ile Huniadi'nin kayınbiraderi bulunan Belgrad valisi Michail Szylagyi arasında husumet olduğundan Michail Szylagyi bir aralık Brankoviç'i hapsedmiş ve otuz bin altınını aldıktan sonra serbest bırakmıştır.¹⁷⁴ İhtiyar Brankoviç 1457 senesinde ölmüş, Greguvar, Etyen (İstefan), Lazar isimlerinde üç erkek ve Sultan II. Murad'dan dul kalmış olan Mara (Meryem Sultan) isminde bir kız evladı kalmıştır.¹⁷⁵ Brankoviç'in ölümünden sonra Sırbistan yönetimini üçüncü oğlu Lazar üstlenmiştir.¹⁷⁶ Lazar, kendisine karşı çıkmaları ihtimaline binaen kör olan iki kardeşini Sırbistan'dan uzaklaştırmış,¹⁷⁷ ayrıca annesi İren'i de zehirletmiştir.¹⁷⁸ Ayrıca Osmanlılara

¹⁷² Neşri, *Cihannüma*, s.321.

¹⁷³ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.353.

¹⁷⁴ *Bu olay iki asil Macar ailesi; Michail Szylagyi'nin evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurduğu Huniadi ailesiyle Brankoviç'in akrabası olan Cilley ailesi arasındaki husumetten kaynaklanmaktaydı. Ancak düşmanlığı büyüten başka bir olay daha yaşanmıştı. Brankoviç'in adamları Belgrad dışında Michail szylagyi'ye saldırmışlar bu saldırı esnasında Michail'in kardeşi Ladislaus'u öldürmüşlerdi. Bkz. Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.353.*

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.19.

¹⁷⁶ *Aslında Georges Brankoviç'in vasiyetinden dolayı hükümetin başına dul eşi İrene geçmiştir. Fakat İrene hükümdarlığa kör oğlu Greguar'ı geçirmek isteyince buna kızan Lazar annesini zehirletmiş bunun üzerine Greguar ve kız kardeşi de Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bkz. Tansel, *a.g.e.*, s.128.*

¹⁷⁷ *Oğul Greguar ve Mara Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Mara (1412-1487) 1435'ten itibaren II. Murat'ın eşlerinden biriydi. Mara eşinin ölümünden sonra Sırbistan'a babasının yanına döndü, ancak üvey oğlu II. Mehmet ile ilişkisini kesmedi. Evlilik yoluyla siyasi destek arayan Bizans İmparatoru XI. Konstantinos'un evlenme teklifini reddetti. Mara Brankoviç İstanbul'a geri döndüğünde Fatih ile sevgi ve saygıya dayalı ilişkisini hayatının son yıllarına kadar sürdürdü. Bkz. Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.355. Mara, son dönemlerinde Serez civarındaki Yezevo malikanesinde ölüncüye kadar bir kraliçe gibi yaşadı. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.19.*

¹⁷⁸ *Kritovulos İren'in Lazar'ın yaptıkları karşısında üzüntüden ve kederinden öldüğünü nakleder. Bkz. Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, s.355-357.*

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

tâbi olduğunu ilan ederek her yıl 20 bin altın vergi vermeyi kabul etmiştir.¹⁷⁹ Fakat Lazar, bir yıl sonra (1458) ölmüştür¹⁸⁰ ve sahip olduğu yerler, erkek varisi olmadığından eşi Helena Palaeologova ile küçük yaştaki kızına kalmıştır. Helena, elinden alınması ihtimalini düşünerek Sırbistan'ı malikâne olarak Papa'ya hediye etmiş ve kızını da Bosna kralının oğluyula evlendirmiştir.¹⁸¹ Lazar'ın ölümü üzerine sınır kumandanı Ali Bey (Bir rivayete göre de oğlu Ahmet Bey), verilen emir üzerine, Sırbistan'a girmiştir.¹⁸² Bu sırada Mahmut Paşa, Ortodoks Sırp beylerini gizlice memleketi Papa'ya hediye eden Helena aleyhine kışkırtmıştır. Böylece onlar, derhal ayaklandılar ve Mahmut Paşa'nın kardeşi Michail Abogovitch'i kendilerine reis yaparak Semendire'ye davet etmişlerdir¹⁸³ ve muhalefete başlamışlardır. Bu ayaklanma üzerine Helena, kurnazca davranıp yumuşaklık göstermiş ve hile ile Michail Abogovitch'i Semendire kalesine getirttikten sonra onu yakalatıp Macaristan'a göndermiştir¹⁸⁴ böylece isyanı bastırmıştır.

Osmanlı hükümdarı cereyan eden bu olaylar üzerine Sırbistan sorununu kesin olarak çözmeye karar vermiştir. Bu amaçla Fatih Sultan Mehmed 1458'de Mora seferine giderken Mahmut Paşa'nın emrine bir miktar Yeniçeri kuvveti vererek Sırbistan'a göndermiştir.¹⁸⁵ Mahmut Paşa, Sırp başkenti Semendire çevresindeki bazı önemli kaleleri aldıktan sonra Semendire'yi kuşatmıştır ve şehrin varoşlarını ele geçirmiştir. Fakat kale alınmamıştır.¹⁸⁶ Semendire'den hareket eden Mahmut Paşa Semendire çayı ile Belgrad arasındaki Fatih Sultan Mehmed'in fethetmiş olduğu Güzelcehisar kalesini tamir ettirip içine muhafızlar yerleştirmiş ve sonra da gümüş madenleriyle ünlü olan Ostroviç (Sivricehisar)'ı ikinci kez ele geçirmiştir.¹⁸⁷ Mahmut Paşa, daha sonra demir madenleriyle ünlü Rodnik¹⁸⁸ ve yörelerini de ele geçirdikten sonra daha önce Osmanlıların fethettiği Sabaç (Böğürdelen)'i almıştır.¹⁸⁹ Bu arada Macaristan'a da bir akın düzenlemiştir. Mora seferinden dönmüş olan Fatih Sultan Mehmed , Mahmut Paşa ile Üsküp'te buluşmuştur.¹⁹⁰ Bu esnada saldırıya geçen Macarlar da yenilgiye uğratılmışlardır.¹⁹¹

Fatih Sultan Mehmed , Sırbistan ve Semendire'nin alınmadan Balkanlarda yapılan fetihlerin kalıcı ve etkili olmayacağını düşünmektedir. Bu sebeple Mahmut Paşa'dan Sırbistan'ın fethinin gerçekleştirilmesini emretmiştir.¹⁹² Bu sırada Mahmut Paşa, Osmanlı'ya karşı isyan eden Pizren'i itaat altına almakla meşguldür. Padişahın buyruğu üzerine Mahmut Paşa, derhal Semendire'ye yürüyerek şehri kuşatan kuvvetlere

¹⁷⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.34.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.19.

¹⁸⁰ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2008, s.145.

¹⁸¹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:III, s.34.

¹⁸² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.19.

¹⁸³ Zinkeisen, *a.g.e.*, c:II, s.115.

¹⁸⁴ Tansel, *a.g.e.*, s.129.

¹⁸⁵ *1.000 yeniçeri vermiştir*. Bkz. Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.91.

¹⁸⁶ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.95-96.

¹⁸⁷ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s.97.

¹⁸⁸ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97.

¹⁸⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.97-98.

¹⁹⁰ Hoca Saadettin, *Tâc'üt-Tevârih*, c:III, s.35.

¹⁹¹ İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, s.130.; Tansel, *a.g.e.*, s.131.

¹⁹² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.20.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

katılmıştır.¹⁹³ Direnmeden ümidini kesen Helena,¹⁹⁴ “hazineleryle bir yere gitmek” şartıyla teslim olmuştur, daha sonra da diğer kaleler alınmıştır. (8 Kasım 1459).¹⁹⁵ Böylece Sırbistan, Osmanlı devletinin bir sancağı olarak “Semendire Sancak Beyliği” adıyla bir akıncı kumandanına verilmiştir.¹⁹⁶ Semendire, Belgrad’ın fethine kadar Macaristan’a yapılacak akınlar ve kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı iyi bir üs durumuna getirilmiştir.¹⁹⁷

SONUÇ

Sırbistan Osmanlı hakimiyetine alındıktan sonra “Semendire Sancağı” olarak teşkilatlandırılmış ve Rumeli Eyaleti’ne bağlanmıştır.¹⁹⁸ 1541 yılında Budin’in Osmanlı hakimiyetine girmesiyle beraber Semendire Sancağı yeni kurulan Budin Eyaleti’ne bağlanmıştır.¹⁹⁹ Budin Eyaleti’nin 1688 yılında elden çıkması üzerine 1707 yılına kadar müstakil yazılan Semendire Sancağı daha sonra Temeşvar Eyaleti’ne bağlanmıştır.²⁰⁰ Semendire, Belgrad’ın fethine kadar Macaristan’a yapılan seferlerde Osmanlı orduları için en önemli askerî üs olmuştur. Semendire Balkanlarda Osmanlı’nın kuzey sınırlarının güvenliğinin sağlanmasında da önemli bir yere sahip olmuştur. 1521 yılında Belgrad’ın Osmanlı hakimiyetine girmesine kadar önemini korumuştur. Belgrad’ın Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra da Semendire sancak statüsüne devam etmiş, Belgrad sancağın merkezi haline getirilmiştir.²⁰¹ Sırbistan toprakları Macaristan’a ve Orta Avrupa’ya açılan bir kapı gibidir. Bu nedenle Sırbistan coğrafyası Osmanlı’nın Balkan ve Orta Avrupa fetih politikasında ayrı bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

Ahmet Bahaüddin, *Cizyedar-zâde Tarihi*, Esat Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) No:2403.

Ammianus Marcellinus, *The Survivin Books of The History of Ammianus Marcellinus Book XIV, Caonstantius and Gallus* (translated by John C. Rolfe), Volume 1, London 1935.

¹⁹³ *Sefere Fatih’in katıldığını nakleden eserler de var.* Bkz: Tursun Bey, *Tarih-i Ebu’l-Feth*, s.104-105.; Hoca Saadettin, *Tâc’üt-Tevârih*, c.III, s.36-37., Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, s.55.

¹⁹⁴ *Helena bundan sonra 476’da çekildiği manastırda ölmüştür.* Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.20.

¹⁹⁵ Zinkeisen, *a.g.e.*, c:II, s.117.; İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, s.130.

¹⁹⁶ Osmanlı hakimiyetinde Semendire Sancağının idarî yapılanması için bkz: İlhan Türkmen, *a.g.t.*, s.37

¹⁹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c:II, s.21

¹⁹⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.5, İstanbul 1992, s.349.

¹⁹⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, c.5, s.349

²⁰⁰ Türkmen, *XVI. Yüzyılda Belgrad*, s.39. Budin Eyaleti için ayrıca bkz: M. Cavid Baysun, “Budin” *İA*, c.II, s.748-760; Geza David, “Budin” *TDVİA*, c.VI, s. 344-348; . Tayyip Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği”, *İÜEFĐ*, c.II, sayı:3-4, s.17-34.

²⁰¹ Hacısalihlioğlu, *a.g.m.*, s.122.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

Ammianus Marcellinius, (translated by C. D. Yonge), *The Roman history of Ammianus Marcellinus, during the reigns of the emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian, and Valens*, London 1894.

Aşık Paşazâde; *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Âmire, 1332

Bertrandon de La Broquiere; *Bertrandon de La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, çev: İlhan Arda, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

Cassius Dio Cocceianus, *Dio's Roman History*, (translated by Earnest Cary), London 1914.

Dukas; *Bizans Tarihi*, çev. VL. Miroğlu, İstanbul Matbaası, 1956

Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, (Haz: Necdet Öztürk), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003

Gelibolulu Mustafa Âlî; *Kühü'l-Ahbar*, c:II, (Fatih Sultan Mehmet Devri) (Haz: M. Hüdâi Şentürk), TTK, Ankara, 2003

Hoca Saadettin Efendi, *Tâc'üt-Tevârih*, c.II, neşr. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, 1979

İbn-i Kemal; *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (Hazırlayan Şerafettin Turan), TTK, Ankara 1991

İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, VII, Sa'di Terc., Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TMSK), No:196

Kıvâmî; *Fetihname*, (Haz.C. Vedat Uygur), İstanbul, 2007

Kritovulos; *Kritovulos Tarihi*, (çev: Ari Çokona), Heyemola Yayınları, İstanbul 2012

Kritovulos; *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sâni*, (Karolidi Terc.) İstanbul 1328.

Mevlana Mehmed Neşrî, *Cihannüma*, neşr. Necdet Öztürk Çamlıca Yayınları, 2008.

Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, neşr. Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, 2008

Rûhî; *Rûhî Tarihi*, neşr. Yaşar Yücel, Halil E. Cengiz, TTK, 1992

Tursun Bey; *Tarih-i Ebu'l-Feth* (Haz:Mertol Tulum), İstanbul 1977.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, c.5, İstanbul 1992.

AKIN, Hicran Yusufoglu, "II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad Kuşatmaları Üzerine Kaynak Değerlendirmesi" *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK, 1993, ss.1159-1169.

BABINGER, Franz, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamani*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2008.

BAYSUN, M. Cavid, Budin, *TDVİA*, c.2, 1989, s.748-760.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.1, TTK, Ankara, 2010.

Osmanlı Kroniklerine Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi Sırbistan Seferleri / İlhan TÜRKMEN

- CLOT, Andre, *İki Kitanın ve Denizin Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed*, çev. Necla Işık, Doğan Egmont Yayıncılık, 2012.
- ĆOROVIC, Vladimir, *Istorija Srba, Niš, Zograf* 2004.
- ÇALDAK, Süleyman, “Taşköprülüzâde’nin Mevzû’âtı’l Ulûm’undaki İlimler Tasnifi Üzerine” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.15, sayı.2, Elazığ 2005, s.115-146.
- DAVID, Geza, “Budin” *TDVİA*, c.VI, 1992, s. 344-348.
- DİRİMTEKİN, Feridun, “Belgrad’ın İki Muhasarası”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği, *İÜEF Tarih Dergisi*, II(3-4), 1952, S.17-34.
- HACISALİHLİOĞLU, Mehmet, “Sırbistan Tarihi” c.37, *TDVİA*, 2009, s.121-126.
- HAMMER, J. V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, c:II, Üçdal Neşriyat, 1993.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlılar ve Haçlılar*, Alfa Yayınları, 2014.
- JORGA, Nicolea, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, 2012.
- KURT, Halil, “Sırbistan”, c.37, *TDVİA*, 2009, s.120-121.
- PEISKER, T., “The Expansion of the Slavs”, ed: John Bagnell Bury, *The Cambridge Mediaval History, Volum II, The Rise of the Saracens ant the Foundation of the Western Empire*, New York 1913, S.302-329.
- SCHMIDT, Ludwig, “Attila”, ed: John Bagnell Bury, *The Cambridge Mediaval History, Volum I, The Christian Roman Empire ant The Foundation of the Teutonic Kingdoms*, New York 1911, s.360-365.
- SOLOVIEV, Alexander, *Zakonik Cara Stefana Dušana 1349 i 1354*, Beograd, 1960.
- TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, TTK, Ankara 1999.
- TÜRKMEN, İlhan, “II. Murad’ın Belgrad Muhasarası”, *History Studies*, 6/1, Ocak 2014, s.189- 198.
- TÜRKMEN, İlhan, “Osmanlı Devleti’nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28, Güz 2013, s.451- 458.
- TÜRKMEN, İlhan, XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- ZINKEISEN, *Geschichte Des Osmanischen Reiches in Europa*, c:II, Gotha 1845.